

SPIS TREŚCI

Wstęp – Marcin Urynowicz	13
Słowo o Marcelim Starku – Barbara Kryda	47
Życiorys własny autora wspomnień – Marcelli Stark	69
Pamiętnik	73
Noc sylwestrowa	75
Getto się pali	83
Pierwsze dni pobytu w obozie	88
Adaptacja	97
Dzień jak zwykle	108
Represje	117
Egzekucja Bittera	121
Kapriel	125
Kradzież chleba	133
Bez placówki – w rezerwie	137
Dzień ten przeszedł normalnie	145
Zielone Świąta 1943	149
Walka o życie	153
Maschinenausladen	157
U kresu sił	163
Koniec etapu pracy z maszynami	175
Majdanek	180
Selekcja w Płaszowie	183
Wybrana korespondencja	189
I. Powrót do normalności, m.in. korespondencja z osobami z życia publicznego	191

Nr 1. 1946 lipiec 4, Łódź – Edward Otto do Marcellego Starka, któremu wraz z żoną pomagał w okresie okupacji. Odnowienie znajomości po wojnie. Chęć spotkania.	191
Nr 2. 1946 lipiec 10, Warszawa – Fragment listu Karola Borsuka do Marcellego Starka. Postawa społeczeństwa polskiego w okresie wojny i pomoc okazywana przez nadawcę adresatowi, gdy ten ukrywał się w Warszawie po tzw. aryjskiej stronie. Stan zdrowia adresata.	192
Nr 3. 1946 czerwiec 24, Kraków – Fragment listu nieznanego z nazwiska Zygmunta, matematyka, do Marcellego Starka. Problemy osobiste, rzeczywistość powojenna, także problematyka polsko-żydowska na przykładzie sytuacji żony i stereotypów antyżydowskich, wyrażanych przez siostrę autora.	194
Nr 4. 1947 marzec 16, Kluczbork – Fragmenty listu nieznanego z nazwiska Stefana do Marcellego Starka. Radość z ocalenia adresata, losy wojenne i powojenne, informacja o książkach, które przechował dla adresata.	196
Nr 5. 1947 grudzień 27, Wrocław – Marceli Stark do Hanny Szmuszkowicz. Podziękowanie za zainteresowanie w okresie pobytu w Łodzi. Wrażenia z odwiedzin Warszawy, a szczególnie ruin byłego getta.	198
Nr 6. 1948 czerwiec 7, Wrocław – Odpowiedź Marcellego Starka na pismo prof. dr. Tadeusza Banachiewicza w sprawie zagrabionych przez Niemców książek i maszyn do liczenia, którymi zajmował się w obozie w Oranienburgu.	201
Nr 7. 1948 czerwiec 28, Wrocław – Odpis listu Marcellego Starka do Marii Owsiennej, mieszkanki Wałbrzycha. Znajoma z czasów przedwojennych, najprawdopodobniej mieszkanka Lwowa. Wojna i wspólni znajomi. Plany spotkania.	203
Nr 8. 1948 listopad 18, Warszawa – Stefan Rozmaryn do Marcellego Starka. Radość z odnalezienia przyjaciela. Prośba o opisanie losów wojennych.	204
Nr 9. 1948 listopad 28, Wrocław – Marceli Stark do Stefana Rozmaryna. Podziękowanie za list, losy w okresie wojennym i powojennym.	205
II. Korespondencja z Hanną Reich i krewnymi z Londynu	206
Nr 10. 1948 luty 9, Wrocław – Fragmenty odpisu listu Marcellego Starka do Hanny Reich z prośbą o pomoc w ustaleniu londyńskiego adresu kuzynki.	206
Nr 11. 1948 luty 23, Londyn – Hanna Reich do Marcellego Starka. Odpowiedź na list z 8 lutego tr. Odnalezienie rodziny adresata. Oczekiwanie na książkę, o którą prosił adresat.	208
Nr 12. 1948 maj 15, Wrocław – Marceli Stark do Hanny Reich. Podziękowanie za skontaktowanie z kuzynem, zaabsorbowanie własną pracą oraz sytuacją wspólnych znajomych.	209
Nr 13. 1948 czerwiec 7, Wrocław – Marceli Stark do Hanny Reich. Potwierdzenie otrzymania książki i podziękowanie za nią. Kwestia stosunków międzyludzkich i brak zaufania spowodowany przejściami wojennymi.	210
Nr 14. 1948 luty 22, Londyn – Tłumaczenie listu Leonarda Kirscha do Marcellego Starka. Nawiązanie kontaktu po wojnie, pytania o losy rodziny.	211
Nr 15. 1948 marzec 8, Wrocław – Tłumaczenie odpisu listu Marcellego Starka do Leonarda Kirscha, kuzyna zamieszkałego w Londynie. Dzieje rodziny w okresie II wojny światowej.	212

Nr 16. 1948 marzec 8, Wrocław – Tłumaczenie odpisu listu Marcelego Starka do kuzynki, Charlotte Kestenbaum, siostry Leonarda Kirscha. Dzieje rodziny w okresie II wojny światowej	215
Nr 17. 1948 marzec 31, Londyn – Tłumaczenie odpisu listu Leonarda Kirscha do Marcelego Starka. Podziękowanie za otrzymany list. Losy rodziny i sytuacja osobista adresata	217
Nr 18. 1948 maj 14, Wrocław – Tłumaczenie odpisu listu Marcelego Starka do kuzyna, Leonarda Kirscha w Londynie. Sprawy rodzinne oraz kwestia ewentualnej emigracji autora do Palestyny lub innego kraju	218
III. Korespondencja ze współtowarzyszami niedoli z Budzynia	219
Nr 19. 1960 listopad 12, Buenos Aires – List do Marcelego Starka od Józefa Zysmana z Buenos Aires, dawnego współwięźnia z obozów hitlerowskich	219
Nr 20. 1965 kwiecień 6, Buenos Aires – Drugi list Józefa Zysmana do Marcelego Starka w czasie jego pobytu w Izraelu na zaproszenie bratowej, Renaty Cohen ..	221
Nr 21. 1962 marzec 21, Bat Jam – List Isaja Dratwera, byłego współwięźnia (zamieszkałego po wojnie w miejscowości Bat Jam, w Izraelu), do Marcelego Starka	223
IV. Korespondencja z Blanką Kościukową.	225
Nr 22. 1946 lipiec 8, Kraków – Fragment listu Blanki Kościukowej do Marcelego Starka, m.in. w sprawie zmian, które zachodzą wraz z upływem czasu w perspektywie przeżyć wojennych	225
Nr 23. 1946 wrzesień 15, Kraków – Blanka Kościukowa do Marcelego Starka, fragmenty. Powojenna trauma. Proces zbrodniarza Amona Götha.	226
Nr 24. 1946 listopad 18, Kraków – Blanka Kościukowa do Marcelego Starka, fragmenty listu. O poczuciu samotności, bezradności, chorobie i niechęci do religii.	227
Nr 25. 1948 styczeń 1, Warszawa – Blanka Kościukowa do Marcelego Starka. Życie codzienne po wojnie, odbudowa normalnego życia	229
Nr 26. 1948 styczeń 10, Wrocław – Marceli Stark do Blanki Kościukowej. Podziękowanie za otrzymany list, problem uporządkowania życia po przejściach wojennych, informacje o codziennym życiu autora	230
Nr 27. 1948, Warszawa – Blanka Kościukowa do Marcelego Starka. Przeprowadzka do Warszawy i własne dziecko. Kłopoty, relacje ze światem zewnętrznym	232
Nr 28. 1948 luty 15, Wrocław – Marceli Stark do Blanki Kościukowej. Gratulacje z powodu narodzenia dziecka. Porady, jak radzić sobie z problemami	234
Nr 29. 1948 kwiecień 11, Warszawa – Blanka Kościukowa do Marcelego Starka. Trudności życia codziennego, podziękowanie za okazane wsparcie i zaproszenie do złożenia wizyty	236
V. Korespondencja z Heleną Lapter	238
Nr 30. 1947 styczeń 7, Toruń – Helena Lapter, była studentka Marcelego Starka z Uniwersytetu Lwowskiego, zwraca się z prośbą o potwierdzenie zaliczonych egzaminów	238

Nr 31. 1947 grudzień 22, Toruń – Fragmenty listu Heleny Lapter. Podziękowanie za przesłane karty wspomnień, trudności w odnalezieniu się we współczesnym świecie po przejściach wojennych	239
Nr 32. 1948 kwiecień 20, Wrocław – Marceli Stark do Heleny Lapter. Przeprosiny za brak odpowiedzi. Złe samopoczucie, nawiązanie do kwestii reorganizacji życia po traumie wojennej	240
Nr 33. 1949 styczeń 12, Wrocław – Marceli Stark do Heleny Lapter. Porady wobec złego samopoczucia adresatki	241
VI. Korespondencja z Miriam Sternbach-Reiss.	243
Nr 34. 1948 kwiecień 20, Wrocław – Marceli Stark do Miriam Sternbach-Reiss – siostry lwowskiego przyjaciela, Ludwika Sternbacha. Wojenne losy rodziny adresatki	243
Nr 35. 1948 maj 29, Londyn – Miriam Reiss do Marceliego Starka z podziękowaniem za list oraz informacjami na temat przeżyć wojennych i obecnych	247
Nr 36. 1948 lipiec 6, Wrocław – List Marceliego Starka do Miriam Reiss na temat losów jej brata, Ludwika Sternbacha, oraz własnych przeżyć wojennych i stosunku otoczenia do Żydów.	249
Nr 37. 1948 wrzesień 16, Londyn – Fragment listu Miriam Reiss do Marceliego Starka. O zamordowanym bracie, górach i stosunku do świata. Zachęta, by kontynuować pisanie pamiętników.	252
Nr 38. 1948 październik 30, Wrocław – Fragment listu Marceliego Starka do Miriam Reiss. Refleksje na temat dobra oraz Ukraińców współpracujących z Niemcami. Pamiętnik i zacieranie się pamięci o wydarzeniach wojennych	254
Nr 39. 1948 grudzień 30, Wrocław – Marceli Stark do Miriam Reiss. Przeprosiny autora, przeprosiny za długi okres nieodpisywania. Odbudowa kraju po zniszczeniach wojennych. Fragment wspomnień przesłanych adresatce.	256
Nr 40. 1949 styczeń 12, Wrocław – Marceli Stark do Miriam Reiss. Wojenne losy brata adresatki. Pomoc pani Józsi, jego żony	258
Nr 41. 1949 kwiecień 16, Wrocław – Marceli Stark do Miriam Reiss. Wojenne losy brata adresatki. Dzieje nadawcy, jego walka zbrojna z Niemcami	259
VII. Korespondencja z Ireną Lewicką	263
Nr 42. 1946 lipiec 22, Kraków – List Ireny Lewickiej (bliskiej znajomej ze Lwowa), m.in. reakcja na podziękowania za pomoc udzielaną w okresie wojennym.	263
Nr 43. 1946 sierpień 3, Kraków – List Ireny Lewickiej w sprawie losów Zygmunta Starka, brata Marceliego.	264
Nr 44. 1946 sierpień 31, Kraków – Irena Lewicka do Marceliego Starka. Podziękowanie za dokonany zakup i prośba o przyjęcie ucznia nadawcy. Kwestia rewindykacji resztek biblioteki Ossolineum ze Lwowa oraz zaproszenie do Krakowa.	266
Nr 45. 1946 wrzesień 11, Kraków – Fragmenty listu Ireny Lewickiej do Marceliego Starka. Podziękowanie za pomoc w zakupie poszukiwanych przedmiotów. Estetyka i wartości duchowe w życiu człowieka	267

Nr 46. 1946 wrzesień 15, Wrocław – List Marcelego Starka do Ireny Lewickiej. Odpowiedź na prośbę o zakup porcelany i rozważania na temat kolekcjonowania oraz zapytanie o książki stanowiące dla autora rodzinną pamiątkę	268
Nr 47. 1946 wrzesień 20, Kraków – Irena Lewicka do Marcelego Starka. Podziękowanie za zakup porcelany i opiekę nad uczniem nadawcy, sprawy zawodowe. Do listu załączono dopisek brata nadawczyni, Mariana, przyjaciela adresata	271
Nr 48. 1946 listopad 14, Kraków – Irena Lewicka do Marcelego Starka. Podziękowanie za opiekę nad uczniem. Złe samopoczucie pomimo otrzymania mieszkania. Tęsknota za Lwowem, żal z powodu wyjazdu	273
Nr 49. 1946 listopad 24, Kraków – Irena Lewicka do Marcelego Starka. Podziękowanie za podarek. Wspomnienie o Lwowie. Zaproszenie do złożenia wizyty	275
Nr 50. 1947 styczeń 15, Kraków – Irena Lewicka do Marcelego Starka. Choroba matki, praca habilitacyjna brata, gorycz z powodu straconych lat. Wrażenia z lektury fragmentu pamiętnika adresata	276
Nr 51. 1968 grudzień 3, Kraków – Irena Lewicka do Marcelego Starka. Przesłanie подарunku, wspomnienie o Lwowie	278
VIII. Korespondencja z Renatą Stark-Cohen	279
Nr 52. 1947 sierpień 1, Wrocław – Renata Stark-Cohen (bratowa) do Marcelego Starka. Zdrowie nadawcy, śmierć profesora Suchardy. Znajomi	279
Nr 53. 1953 wrzesień 8, Krynica – Renata Stark-Cohen wraz z mężem Henrykiem Cohenem do Marcelego Starka. Relacja z czasów w Krynicy. Zachęta do przyjazdu dla podreperowania zdrowia	280
Nr 54. 1957 kwiecień 14, Jerozolima – Renata Stark-Cohen oraz Henryk Cohen do Marcelego Starka. Pierwszy list z Izraela po wyjeździe z Polski. Wrażenia z podróży i dotarcia do celu. Kwestia pracy i urzędu w nowych warunkach	281
Nr 55. 1957 listopad 16, Jerozolima – Henryk Cohen w imieniu swoim i żony, Renaty Stark-Cohen, do Marcelego Starka. Akomodacja w Izraelu. Nowe warunki mieszkaniowe. Problemy z nauką hebrajskiego, porada, by zacząć uczyć się jak najszybciej	284
Nr 56. 1958 marzec 8, Jerozolima – Henryk Cohen w imieniu swoim i żony, Renaty Stark-Cohen, do Marcelego Starka. Radzenie sobie z nadmiarem pracy. Trauma okupacyjna a konieczność nawiązywania współpracy naukowej	285
Nr 57. 1958 wrzesień 29, Jerozolima – Renata Stark-Cohen i Henryk Cohen do Marcelego Starka. Sprawa adaptera, wyjazdu do Paryża i wspólnych znajomych. Tęsknota wzajemna i chęć spotkania	286
Nr 58. 1958 wrzesień 29, Jerozolima – Renata Stark-Cohen i Henryk Cohen do Marcelego Starka. Kwestia nieudanej podróży do Paryża i planowanej wizyty w Izraelu. Problemy z przesyłkami pocztowymi	288
Nr 59. 1960 luty 26, Jerozolima – Renata Stark-Cohen po śmierci męża do Marcelego Starka. Kwestia zmian w pracy adresata, jego zdrowie, planowana wizyta w Izraelu oraz wspólni znajomi	290

Nr 60. 1960 wrzesień 14, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Uwagi o literaturze poświęconej zagładzie Żydów. Zdrowie adresata.	291
Nr 61. 1963 styczeń 20, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Zakażenie żółtaczką, problemy wspólnych znajomych	292
Nr 62. 1963 sierpień 14, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Pesymizm adresata, słaby stan zdrowia, wspomnienia tragicznej przeszłości, plany przyjazdu do Izraela	293
Nr 63. 1964 grudzień 20, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Zdrowie adresata, konieczność zachowania diety. Zainteresowania literackie i muzyczne	295
Nr 64. 1965 luty 20, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Dodatek do listu. Kwestia pomocy udzielonej przez Irenę Lewicką rodzinom korespondentów	296
Nr 65. 1965 marzec 6, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Szczegóły planowanej wizyty w Izraelu.	297
Nr 66. 1965 październik 9, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Wspomnienie pobytu adresata w Izraelu. Wspólni znajomi, święta żydowskie i stosunek do religii.	298
Nr 67. 1966 grudzień 21, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Zdrowie i samopoczucie adresata. Wspólni znajomi	299
Nr 68. 1967 maj 31, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Zdrowie adresata. Sprawy zawodowe. Międzynarodowa sytuacja Izraela.	300
Nr 69. 1967 czerwiec 12, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Podziękowanie za troskę w obliczu sytuacji wojennej w Izraelu.	301
Nr 70. 1969 marzec 25, Jerozolima – Renata Stark-Cohen do Marcelego Starka. Podziękowanie za list. Praca w obliczu starości.	303
IX. Korespondencja różna	304
Nr 71. 1947 lipiec 9, Wrocław – List do Marcelego Starka od studenta podpisanego jako „Bębójło” w sprawie niezdanego egzaminu z matematyki	304
Nr 72. 1948 marzec 6, Kraków – List od prof. Franciszka Lei w związku z inicjatywą wydania Księgi Pamiątkowej Członków Polskiego Towarzystwa Matematycznego, którzy zginęli w czasie wojny 1939–1945. Załączono odpis pierwszego pisma z dnia 4 czerwca 1947 r.	306
Nr 73. 1953 styczeń 10, Wrocław – List od Łucji Banachowej z podziękowaniem za starania w sprawie uregulowania kwestii finansowych, związanych ze spadkiem po mężu, prof. Stefanie Banachu	308
Nr 74. 1957 maj 28, Wrocław – Hugo Steinhaus do Marcelego Starka. Kwestia kontaktów z wydawnictwami brytyjskimi i przekładów na język angielski	309
Nr 75. 1957 wrzesień 6, Jerozolima – Juliusz Kowalski do Marcelego Starka. Losy imigranta do Izraela, sytuacja ekonomiczna	310
Nr 76. 1961 wrzesień 4, Warszawa – Marcelego Stark do Jana Jaworowskiego. Odmowa poparcia starań o przedłużenie urlopu naukowego. Prośba o jak najszybszy powrót	313

Nr 77. 1965 listopad 5, Paryż – List Tomasza Sikorskiego, kompozytora i pianisty, do Marcelego Starka. Wrażenia z pobytu we Francji, gdzie rozpoczął studia muzyczne	316
Nr 78. 1966 sierpień 18, Tyniec – List Andrzeja Turowicza, przyjaciela z lat młodości Marcelego Starka, pisany po jego chorobie w czasie wyjazdu za granicę. Rola pracy w życiu człowieka.	318
Nr 79. 1967 wrzesień 27, Londyn – Nieznany z nazwiska Mirek do Marcelego Starka. Niepokój o zdrowie adresata. Problemy egzystencjalne nadawcy.	320
Nr 80. 1967 grudzień 16, USA – Stanisław [Ulam ?] do Marcelego Starka. Plany osobiste nadawcy, chęć odwiedzenia Europy.	321
Nr 81. 1969 styczeń 20, Warszawa – Marcelego Stark do Stefana Witkowskiego. Porady wobec złej sytuacji osobistej adresata, tj. skazania na wieloletni wyrok w zakładzie karnym	323
Nr 82. 1971 październik 29, Moskwa – List od Feliksa Kabakowa, moskiewskiego matematyka. Podziękowanie za otrzymane płyty. Refleksje na tematy muzyczne i wspólnego słuchania muzyki w małej, domowej grupie warszawskich przyjaciół.	326
Nr 83. 1972 grudzień 7, Warszawa – List Marcelego Starka do Feliksa Kabakowa. Dyskusja wokół książki Bohdana Pocięja. Refleksje na temat muzyki i religii . . .	328
Marceli Stark we wspomnieniach	331
Indeks osób	347